

Hanhenputki Kökarissa

VELI-PEKKA RAUTIAINEN

Kökar, Karlby, 15.7.2020 V.-P. Rautiainen

Muistan vieläkin ensimmäisen käyntini Kökarin (A) syrjäisessä ulkosaaristokunnassa 1970-luvun puolivälissä. Onnistuin mahtumaan mukaan Turun Eläin- ja Kasvitieteellisen Seuran helluntairetkelle. Oppaanamme oli kokenut Kökar-konkari, Turun kasvimuseon amanuenssi Unto Laine. Tällöin sain tietoa yksivuotisten härkkien eroista, kirjoitettua mielibiotoopista ynnä muista ennen aivan vieraista asioista.

Tuon jälkeen olen vierailut etenkin Kökarin pääsaarel-

la useita kertoja. Pääasiassa paikaiset matkat ovat kuitenkin olleet lähinnä kaveriporukan lintupainotteisia seurusteluretkiä varhaiskevällä tai syksyisin. Varsinaiset kesäiset kasviretket ovat jääneet vähemmälle.

Kesäkuun puolivälissä 2017 vietimme muutaman päivän Kökarissa. Karlbylandetin länsiosia kierteleä turistien suosima vaelluspolkureitti, jota kuljemalla päättyy muun muassa Otterböten suojaiseen laaksoon, jossa pronssikaudella eläneet hylkeenpyytäjät ja kalastajat pitivät majaansa. Län-

▲ Maavarrellisena (euroopan)hanhenputki, *Berula erecta*, muodostaa tiheitäkin kasvustoja, joissa ilmalehtien heleä vihreys entisestään korostuu. Ilmlehtien lehdykät ovat myös lyhyempiä ja tylpempiä sekä karkeammin ja epätasaisemmin hampaisia kuin lähisukuisella isosorsanputkella, *Sium latifolium*.

siosassaan tämä Kalenin kierros poikkeaa myös merenrantaan. Matalilta kallioilta on hyvät näkymät aavalle merelle ja samalla voi myös tutkailla paikallista kasvillisuutta. Kallioiden vesilampareissa kasvaa muun muassa kaitalpakkoa

(*Sparganium angustifolium*) ja alavissa rantasoistumissa monissa kohdin ruskopiirtoheinää (*Rhynchospora fusca*). Ehkä kaikkein oolantilaisin kasvi näillä kohdin on kirppusara (*Carex pulicaris*), josta on täältä Grönvikinlahden seudulta joitakin keräyksiä.

Olimme siis pienellä porukalla kiertämässä ennestään tuttua polkua ja kun aloimme nousta merivartioston takaisille kallioille, huomasin lähes polunvarressa kalliorantaisen lammen rannassa pienenhköän heleänvihreän kasvuston. Se poikkesi niin ympäristönsä värisävyistä, että minun oli aivan pakko pysähtyä katsomaan lähemmin. No, en saanut siitä mitään tolkkua, pelkkiä tiheässä kasvavia aluslehtiä, ja kun muut tuntuivat menevän jo kaukana, luovutin ja lähdin perään.

Jostain syystä kyseinen kasvusto ei jättänyt minua rauhaan. Mietin silloin tällöin, mitähän se oli. Minulla ei kuitenkaan ollut valokuvaa eikä näytteen palastakaan, joten tarkat mielikuvat kasvin lehtien muodosta, mikäli niitä nyt koskaan oikein olikaan, himmenivät ajan kuluessa. Ajattelin jopa, että kyseessä voisi olla rantanenätti, jota sitäkään ei Kasviatlaksen sivujen mukaan ollut kukaan havainnut Kökarin kunnassa sitten Ole Eklundin päivien (1937).

Arvoitus ei ota ratketakseen

Heinäkuussa 2020 minulla oli mahdollisuus viettää Kökarissa vajaa viikko parhaaseen kasviaikaan. Tietysti piti mennä käymään tuolla paikalla uu-

destaan, jospa kasvi nyt vaikka kukkisi, oli sitten mikä tahansa. Mutta kun ei niin ei. Sama tuttu raikas viherrys oli paikalla kuin muutama vuosi aikaisemmin, mikään ei näyttänyt muuttuneen. Minkäänlaisista merkkiä kukinnasta tai sen myöhemmästä alkamisestakaan ei ollut havaittavissa. Niinpä olin pakotettu katsomaan aluslehtiä tällä kertaa tarkemmin. Ne näyttivät aivan oudoilta, eikä minulla ollut pienintäkään ajatuksen tynkää, mistä voisi olla kysymys.

▼ Kuvassa näkyy lähes koko hanhenputken kasvulampi. Kasvi on ruokokasvuston takana piilossa.

Olin näitä lounaisia rantoja kuljeskellut koko aikuisikäni eikä tällomaisia ollut koskaan tullut vastaan, siitä olin aika varma.

Otin muutaman kännykkäkuvan kasvustosta ja prässäsin muutamia aluslehdellisiä yksilöitä mukaan. Selvästi kasvi oli rönsyillään täyttänyt kaiken sopivan tilan, mikä tässä ahtaassa hieman kulahtaneen ruovikon täyttämässä lahdelmassa oli mahdollista. Muu osa kasvin kotilampea vaikutti kovin tyylyltä syvine kalliorantoihin. Poistuessani paikalta

Kökar, Karlby, 3.10.2020 V.-P. Rautiainen

ajattelin, että sarjakukkaisten heimon tuntua noissa lehdisissä oli, vähän kuin vedessä kasvava palsternakka. Olisihan sekin ollut Kökarille uusi laji. Kotona sitten selasin nopeasti Suuren Pohjolan Kasvion heimon *Apiaceae* sivut ja keskityin erityisesti vedessä kasvaviin lajeihin. Hanhenputken (*Berula erecta*) aluslehdet oli piirretty tähän teokseen huonosti, joten lajimääritys ei onnistunut.

Mobiililaitteesta apua

Elokuun alussa lähdin Kasvityöryhmän porukan kanssa Kittilään muutamaksi päiväksi soita kiertämään. Matkalla sinne pysähdyimme myöhäiselle aamukahville Ounasjokivarteen. Kerroin oudosta kasviloystöstäni muille ja näytin kuvia kännykstä. Välittömästi alkoi ahkera kasvioiden ja kännyköiden selailu kesken sämpylöiden syönnin. Eikä siinä kulunut kauankaan aikaa, kun joku näytti minulle kännykstä tutunoloista kuvaa helakanvihreästä lehdestä. Sanoin, että siinähan se on, mikä laji? *Berula erecta*, oli vastaus. Kuittasin, että kelpaa, taitaa olla uusi laji Suomen flooraan. Myöhemmin sitten selailin työpaikallani Turun kasvimuseolla ulkomaisia hanhenputkinäytteitä, ja kyllähän niistä samannäköisiä aluslehtiä löytyi.

Karunpuoleinen kasvupaikka

Hanhenputken löytöpaikka on Kökarin Karlybylandetin länsirannalla merivartioasemasta etelään Grönvik-nimisen lahden luona (66617:31571). Se kasvaa pienessä pääosin kalliorantaisessa syväkössä lam-

nessa aivan vaelluspolun vieressä. Lammen pohjoisrannalla on pieni matalampi lahdelma, jonka täyttää osin kuolleelta näyttävä järviruokokasvusto. Ruokojen ja kiinteän maan välissä on pieni liejuinen märkä kaistale, jonka hanhenputki on täyttänyt kokonaan. Kasvusto jatkuu harveten harvassa ruovikossa aina vesirajaan saakka. Kooltaan se on noin parin neliömetrin laajuinen eikä oikein pysty kasvullisesti laajentumaan tuosta mihinkään suuntaan, koska kallio ja syvämpi vesialue ovat vastassa joka puolella.

Hanhenputken kasvuston ikää on hankala arvioida. Voihan se olla tuorekin tapaus, mutta toisaalta kun kasvupaikka ei vaikuta mitenkään parhaalta mahdolliselta, vaan aika karulta, ja kasvi on sen kokonaan täyttänyt, saattaa se olla jo paikalla pitkäänkin viihtynyt. Kovin helposti siihen ei tavallinen kulkija kiinnitä huomiota, varsinkin kun hieman vaikeakulkuisessa maastossa on tarkkaan katsottava mihin jalkansa asettaa.

Berula-lammen erottaa avomerestä ainoastaan matala kalliokannas, joten länsi- ja lounaismyrskylä aallot lyövät helposti kannaksen yli. Niinpä lammen vesi on ainakin hieman suolaista. Vesikasvillisuudesta en ole tehnyt mitään havaintoja, mutta muistelin, että hiukan sinikaislaa (*Schoenoplectus tabernaemontani*) kasvoi lammen toisella rannalla.

Tulotapa?

Flora Nordican (Fröberg 2010) mukaan hanhenputken hedelmät kelluvat ja leviävät vesitse,

joten voisi ainakin ajatella, että myrskyt ovat heittäneet sen siemeniä rantalammikkoon. Vesilinnutkin levittävät kasveja, mutta pieni karunoloinen rantalampi ei vaikuta kovinkaan houkuttelevalta laskeutumispaikalta, vaikka tietysti näinkin on voinut tapahtua. Lähin kesämökki on runsaan 200 metrin päässä etelässä suuren lammen (Grönviks bäcken) rantakalliolla, ja merivartioasemalle pohjoisuuntaan on matkaa Nabbanin kallioiden yli 500 m. Mutta etenkin parhaaseen matkailu-aikaan kesikesällä ihmisiä kulkee viereistä polkua pitkin enimmillään varmaan muutamia kymmeniä päivässä. Se, että hanhenputki olisi tahattomasti ihmisten mukana kulkeutunut lampeen, on toki mahdollista mutta ei kovin uskottavaa. Outoahan sekin olisi, jos joku olisi tarkoituksella kylvänyt hanhenputken tuonne syrjäiseen lammenrantaan. Onhan Kökarissa kuitenkin sopivia ruovikorantoja ja ojia paljon lähempänäkin maanteitä.

Laaja levinneisyys

Hanhenputki on Euroopassa sekä Länsi- ja Keski-Aasiassa laajalle levinnyt kasvi, jota tavataan myös Pohjois-Afrikassa. Pohjoismaissa sitä on enemmälti Tanskassa ja Ruotsissa, missä esiintymät painottuvat etelään, länsirannikolle sekä Gotlantiin ja Öölantiin. Ruotsin kolme pohjoisinta kasvupaikkaa ovat Uplannissa ja hieman erillään pääesiintymisalueesta. Näistä lähimpänä Kökaria on Norrtäljen ulkosaaristosta vuonna 2000 löydetty esiintymä (Jonsell 2010).

Hanhenputki kasvaa monenlaisilla paikoilla rannoilla ja matalassa vedessä usein juoksevan veden piirissä puroissa, ojissa, lammikoissa ym. mutta myös ruovikoissa ja joskus murtovesirannoilla, mikäli niissä on makeanveden vaikutusta. Usein se leviää rönsyjen avulla laajoiksikin steriileiksi kasvustoiksi.

Kasvuston tulevaisuus

Viimeiset tietoni Kökarin hanhenputkiesiintymästä eivät ole kovinkaan iloiset. Syyskuun lopussa 2020 aikaisemmin hyväkuntoiselta vaikuttanut kasvusto oli lähes kadonnut. Tummalta paljaalta liejuranalta löytyi vain muutamia pienikokoisia aluslehtiä sieltä täältä, suuremmis-

ta oli jäljellä vain pari ruskistunutta ja puoleksi katkennutta jämää. Veikkaukseni on, että saarella hyvin runsaat metsäkauriit olisivat hoksanneet aluslehdet ja syöneet ne joskus loppukesällä suihinsa. Tämän kummempaan arvailuun kasvuston kohtalosta en pysty enkä myöskään tiedä, miten hanhenputki on tästä vastoinkäymisestä toipunut. Onhan näin voinut tapahtua joskus aikaisemminkin tai vaikka säännöllisesti. Uusintakäynnit paikalla ovat siis tarpeen. Mahdollisia muita hanhenputken kasvupaikkoja en ole lähistöltä etsinyt.

Jonsell, L. (toim.) 2010: *Upplands Flora*. 896 s. SBF-förlaget. Uppsala

Fröberg, L. 2010: *Berula*. Teoksessa Jonsell, B. & Karlsson, T. (toim.) 2010, *Flora Nordica* 6: 191–192. Naturhistoriska Riksmuseet. Stockholm.

Berula erecta new to Finland

Berula erecta was found in 2017 in Kökar (Åland Islands), on the west shore of Island Karlbylandet. The habitat is a small seashore pond in rocky terrain. The pond is separated from the sea by only a narrow, low neck of land, allowing seawater to invade the pond at least during westerly storms. The origin of the species is probably in floating seed, which might originate from Uppland in Sweden, where its closest natural sites are known in the outer archipelago at Norrtälje.

This is the first record of *Berula erecta* in Finland, and the species is best categorized as spontaneous and new. It is too early to say whether it is ephemeral or resident. No flowering has been detected so far, and the species has vegetatively filled the small area suitable for it at the site. In 2020, grazing of wild roe deer heavily damaged the small population.

Veli-Pekka Rautiainen, Kasvimuseo, 20014 Turun yliopisto. velrau@utu.fi

▼ Kirkkaassa vedessä hanhenputki voi kasvaa pelkästään upoksissa.

Viro, Saarenmaa, Osaletsin lähteet, 26.6.2018, L. Heijmann